

PODEJMOWANIE DECYZJI PRZESTĘPCZEJ W KONTEKŚCIE ZYSKÓW I STRAT

Agnieszka Tajak, e-mail: tajak.agnieszka@gmail.com
Uniwersytet Jagielloński
Ul. Gołębia 24, 31-007 Kraków

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi omówienie uwarunkowań procesu podejmowania decyzji przestępczych, motywowanych świadomymi pobudkami. Szczególna uwaga skierowana została na uwzględnienie samego procesu dokonywania kalkulacji zysków i strat przez przestępcę oraz postrzegania przez niego ryzyka aresztowania. Tekst podejmuje również problematykę pedagogiki resocjalizacyjnej w kontekście świadomych decyzji przestępczych.

Słowa kluczowe: Podejmowanie decyzji przestępczej, kalkulacja zysków, kalkulacja strat, motywacja do przestępstwa, pedagogika resocjalizacyjna, ryzyko aresztowania

The decision-making behind criminal activities in the context of the gains and losses

ABSTRACT

This article will discuss the conditions of decision-making in crime. In this case we are talking about crimes motivated by conscious motives. Particular attention will be paid to take into account the process of making the calculation of gains and losses by the offender and his perception being of arrested. The paper will also take account of issues of correctional treatment in the context of informed criminal decisions.

Key words: Decision- making of criminals, calculation of gains, calculation of losses, motivation behind crime, correctional treatment, the risk of arrest

WSTĘP

Każde ludzkie działanie obarczone jest bardziej lub mniej świadomą motywacją. Od wieków znajduje się ono w centrum zainteresowania najwybitniejszych naukowców i myślicieli. Motywacja do działania bywała przeróżnie interpretowana w zależności od podejścia reprezentowanego przez badacza, zaś proces podejmowania decyzji uznawany jest za jeden z najtrudniejszych mechanizmów psychologicznych.

Proces podejmowania decyzji, w tym proces motywacji, dotyczy zarówno zachowań społecznie aprobowanych, jak i tych, które nie mają nic wspólnego z ogólnie przyjętymi zasadami współżycia społecznego. Na gruncie nauk społecznych i ekonomicznych od lat wykorzystywano wiedzę na temat ludzkich motywacji. Powstało wiele teorii nadal niesatysfakcjonujących naukowców zajmujących się tą tematyką. Dokonanie przeniesienia teoretycznych rozważań na temat procesów motywacyjnych na podłoże praktyczne wymaga podejścia eklektycznego, gdyż niekompletnym rozwiązaniem okazałoby się opieranie sądów na temat motywacji zachowań w oparciu o jedną tylko teorię.

Celem badania, którego wyniki przedstawiono w artykule, było poznanie racjonalności motywów przestępstw u osadzonych w zakładach karnych. Problem postawiony w badaniach dotyczył relacji pomiędzy racjonalnością motywów przestępstw a rodzajem popełnionego przestępstwa oraz innymi znaczącymi zmiennymi.

HISTORYCZNA INTERPRETACJA PRZYCZYN PRZESTĘPCZOŚCI

Interpretacja przyczyn przestępczości i motywów zachowań przestępczych miała miejsce już za czasów Platona. Wizje myślicieli starożytności i średniowiecza przede wszystkim odwoływały się do religii i wolnej woli człowieka. Przestępstwo traktowane było jako naruszenie przykazań religijnych, woli człowieka i praw państwa. Jednakże wszelkie dogmaty dotyczące opętania człowieka przez różne nadprzyrodzone siły były przeszkodą na drodze do wyjaśnienia genezy przestępczości¹.

Z kolei idea oświeceniowa zwana jest koncepcją winy i kary. Kryminologia klasyczna i jej przedstawiciele, tj. Cesare Beccari, Jeremy Bentham, Immanuel Kant i inni, kieruje spojrzenie ku zasadzie sprawiedliwości. Nałożona kara staje się adekwatna do popełnionego czynu, co odwołuje się do zasady „oko za oko, ząb za ząb”. Przedstawiona koncepcja odnosi się do filozoficznego indeterminizmu, w którym człowiek jawi się jako jednostka racjonalna, kierująca się własną wolą. Taka wizja człowieka sprowadza karę do sprawiedliwej i nieuchronnej konsekwencji za wyrządzone zło. J. Bentham wskazuje na ujęcie człowieka jako racjonalnej istoty, kierującej się przyjemnością przy jednoczesnym zamiśle idącym w kierunku minimalizacji strat².

Następne historyczne ujęcie kieruje się ku pozytywistycznemu rozumieniu motywów przestępstw. Główny przedstawiciel tego okresu, Cesare Lombroso, wiąże czyn przestępczy ze specyficznymi właściwościami biologicznymi przestępcy. Dewiant posiada charakterystyczne cechy, negatywne właściwości w przeciwieństwie do reszty społeczeństwa, które jest skłonne do czynienia dobra. Charakterystycznym dla pozytywistycznego rozumienia przestępcy jest dążenie do likwidacji odmiennych cech, czyli izolacja od reszty społeczeństwa³.

Kryminologia antynaturalistyczna skupia uwagę na „audytorium społecznym”. To właśnie ono stanowi przedmiot badań kryminologicznych w miejsce osoby przestępcy. W tym nurcie zastanawiano się nad powodem oznaczenia danego zachowania jako zachowania przestępczego. Z upływem czasu, karę traktowano jako sprawiedliwą odpłatę, a jej główną funkcją było odstraszenie potencjalnego przestępcy.

Kolejna kryminologia neoklasyczna również skierowała się w stronę sprawiedliwej odpłaty i odstraszania potencjalnych przestępców. Jej przedstawicielami byli Andrew von Hirsch, Ernest von den Haag oraz Gary Becker. W tym okresie postuluje się powrót do traktowania jednostki jako tej świadomej i odpowiedzialnej za poniesienie konsekwencji swojego działania. Ponadto wyłania się tu rola środowiska, które ma wpływ na jednostkę poprzez dostarczanie jej zewnętrznych bodźców. Pojawia się postulat zwiększenia efektywności instytucji kontroli społecznej, by ograniczyć koszty redukcji wzrostu przestępczości⁴.

RACJONALNOŚĆ. KATEGORIA INTERPRETACJI PRZYCZYN PRZESTĘPCZOŚCI

Ludzkie działania są rezultatem wielu skomplikowanych procesów i mechanizmów psychologicznych, przy czym nie zawsze są one przez jednostki w pełni uświadomione. Takie sytuacje również pojawiają się u przestępców, którzy w pewnych momentach nie zdają sobie sprawy z kierunku swojej motywacji, ich świadomość bywa ograniczona. Każda aktywność jest motywowana, jednakże nie każdą motywację jesteśmy w stanie zidentyfikować. Podejmowane przez człowieka działania z

1 B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1994, s. 228.

2 B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, T. 2, Warszawa 2007, s. 18-22.

3 J. Dworzecki, J. Szymczyk, *Kryminologia. Wybrane zagadnienia*, Gliwice 2010, s. 24-25.

4 Tamże, s. 26-27.

natury swojej są rozumne, co odróżnia nas od zwierząt. *Homo sapiens* oznacza człowiek rozumny. Od wielu wieków racjonalność przypisywana jest ludzkiej naturze, „*Homo est animal rationale*”⁵. Termin „racjonalizm” (łac. *rationalis*) odwołuje się do rozsądku, rozumu. W związku z tym o racjonalnym działaniu mówimy wówczas, gdy dokonano go rozmyślnie. Na przestrzeni wieku zagadnienie racjonalności pojawiało się w różny sposób i w różnorodnych kontekstach. Na początku podejmowano je na gruncie filozoficznym, by kolejno przenieść je na obszar nauki. Omawiając racjonalność sprawców przestępstw, należy skupić uwagę na procesach wyznaczających racjonalność myślenia i działania⁶.

Badacze, wyjaśniając niektóre zjawiska przestępczości, opierają swoje sądy na modelu *homo economicus*, człowieka racjonalnego, który w swoich decyzjach koncentruje się na maksymalizacji korzyści i na jednoczesnym zmniejszeniu nakładów sił. Ekonomiczne spojrzenie na działania sprowadza się do spostrzeżenia, iż ludzkie działania należy wytłumaczyć w kategoriach racjonalnych wyborów. Człowiek racjonalny kalkuluje nakłady oraz dąży do osiągnięcia optymalnych rezultatów swoich wyborów⁷. Przestępca, który decyduje się na dany czyn, robi to pod warunkiem opłacalności. Dokonanie przestępstwa następuje wówczas, gdy ocena zysku z popełnionego czynu jest wyższa aniżeli koszt, który musi on ponieść. Badania nad przestępczością wykorzystujące nauki ekonomii ujawniają, że potencjalni przestępcy „działają tak, jakby porównywali krańcowe korzyści, płynące z popełnienia przestępstwa z oczekiwaną karą”⁸.

Model racjonalnego przestępcy bazuje na kilku założeniach. W pierwszej kolejności wskazuje się na fakt, iż przestępca, popełniając zakazany czyn, zna jego konsekwencje prawne. Co więcej, w jakiś sposób szacuje prawdopodobieństwo wykrycia popełnionego czynu oraz orzeczenia i wykonania kary. Drugie założenie mówi o wykluczeniu działań dokonanych w warunkach wyłączonoj lub znacznie ograniczonej poczytalności jednostki w chwili realizacji czynu. Ponadto wyklucza się tych przestępców, którzy działają w afekcie czy też nieletnich, którzy zazwyczaj popełniają przestępstwo w warunkach zmniejszonej racjonalności. Negowanie modelu przestępcy racjonalnego oznaczałoby zgodę na stwierdzenie, że działalność przestępcza jest wynikiem impulsu, przypadku, braku refleksji. Taka sytuacja stawiałaby pod znakiem zapytania sens, celowość wymierzenia jakiejkolwiek kary. Zaprzeczenie koncepcji racjonalnego przestępcy sprowadziłoby wymierzanie kary do celów głównie prewencyjnych. W tym kontekście elementami determinującymi przestępczość jest nie tylko wysokość kary, ale również samo prawdopodobieństwo wystąpienia ukarania⁹.

Postępowanie racjonalne w kontekście uwarunkowań psychologicznych odnosi się do dokonania odpowiedniego doboru środków, które są optymalne w stosunku do przyjętych celów. Zakłada się w takim przypadku, że wszystkie cele powinny być tak określone, że one same i działania, które prowadzą do ich realizacji, nie wykluczają się wzajemnie. Dzięki znajomości celów można określić racjonalność postępowania¹⁰.

PODEJMOWANIE DECYZJI PRZESTĘPCZYCH W SYTUACJI RYZYKA

Proces podejmowania decyzji jest jednym z bardziej skomplikowanych procesów, który składa się z kilku zasadniczych elementów. Każde decyzje przestępcze, co warto dodać, podejmowane są w sytuacji ryzyka.

Samo pojęcie ryzyka znane już było starożytnym żołnierzom, żeglarzom i kupcom. Wówczas ryzyko pojmowane było jako narażanie się na stratę i liczenie na szczęście, podobnie jak dzisiaj jest

5 B. Stanosz, *O racjonalności przekonań*, „Bez Dogmatu” 2006, nr 40, s. 1.

6 P. Piotrowski, *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców*, Warszawa 2011, s. 155.

7 M. Marszałek, *Model przestępcy racjonalnego i efektywna polityka karna - okiem praktyka*, „Prokurator” 2011, Nr 3(47), s. 10.

8 R. Cooter, T. Ulen, *Ekonomiczna analiza prawa*, Warszawa 2009, s. 607.

9 M. Marszałek, dz. cyt., s. 12.

10 P. Piotrowski, dz. cyt., s. 160.

ono utożsamiane z „kupowaniem kota w worku”. Wedle innego punktu widzenia ryzykant jest osobą odważną, zdolną do poradzenia sobie z trudnymi i niebezpiecznymi zadaniami. Dotychczas mimo wielu badań prowadzonych w różnych dziedzinach nauk, w tym nauk psychologicznych, nie dokonano ujednolicenia tej definicji. Ryszard Studenski ryzyko definiuje jako wyobrażenie antycypowanych skutków zagrożenia, przy czym ich wielkość pozostaje w związku z rodzajem i zasięgiem zagrożenia, odpornością człowieka na jego działanie oraz stopniem sprawowania nad nim kontroli¹¹.

Mimo rozbieżności definicyjnej wśród cytowanej literatury można wyróżnić kilka atrybutów ryzyka. Pierwszy z nich mówi o skutkach zagrożenia, które są utożsamiane z możliwościami doznania niepowodzeń, stratą oraz wielkością straty. Kolejnym atrybutem jest prawdopodobieństwo doznania niepowodzenia lub straty. Jest ono zwykle szacowane w sposób subiektywny, oparty na konkretnych, adekwatnych do danej sytuacji przesłankach. Ryzyko związane jest również z proporcją, jaka występuje pomiędzy oczekiwaną częstością występowania wyników niepożądanych i pożądanых lub wariacji wyników oczekiwanych. Ostatnim atrybutem ryzyka jest niepewność, która dotyczy wyników podjętego działania. Ryzyko jest formalną charakterystyką różnorodnych cech sytuacji, jednakże jest ono utożsamiane z prawdopodobieństwem i wysokością straty. Zatem poziom ryzyka jest tym wyższy, im poważniejsza jest strata i im większe prawdopodobieństwo jej wystąpienia. Podmiot, który decyduje się na podjęcie jakiegokolwiek działania w sytuacji ryzyka, zna obiektywną szansę uzyskania pożądanego wyniku lub ma subiektywne przekonanie o jego prawdopodobieństwie. Ponadto taka sytuacja nieuchronnie związana jest z poczuciem niepewności co do powodzenia danej czynności. Co więcej, jednostka potrafi, przynajmniej w przybliżeniu, określić rodzaj i wielkość skutków niepowodzenia¹².

Przestępca w sytuacji ryzyka subiektywnie zna i kalkuluje szansę uzyskania pożądanego wyniku. Wynik ten może być zarówno zyskiem materialnym, emocjonalnym, jak i społecznym, zaś jedną z najważniejszych strat pociągających za sobą inne konsekwencje jest pozbawienie wolności przez umieszczenie w areszcie śledczym bądź zakładzie karnym. Zysk materialny wiąże się z konkretną kwotą pieniężną uzyskaną w wyniku przestępstwa. Ponadto może to być zysk w postaci konkretnego dobra materialnego, np. zdobycie wartościowych dzieł sztuki, samochód itp. Zysk emocjonalny natomiast może wynikać z poczucia satysfakcji oraz innych pozytywnych emocji związanych z uzyskaniem zamierzonego celu. Jedną ze współczesnych teorii kryminologicznych stworzona przez Jacka Katza wskazuje, iż przestępca zostaje wręcz uwiedziony przez przestępstwo. Urok towarzyszący niemalże każdemu przestępstwu posiada subiektywne znaczenie. Jack Katz, analizując wywiady z osobami łamiącymi prawo w 1988 r. w swojej książce *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions In Doing Evil*, zauważył, że podejmowane przez nich wszelkie decyzje bardzo często można byłoby nazwać irracjonalnymi, gdyż wynikało to z kalkulacji zysków i strat. Bilans ten można przeprowadzić, porównując ze sobą wartość skradzionych dóbr i ryzyko zatrzymania oraz osadzenia w instytucji penitencjarnej. Atrakcyjność danego przestępstwa oraz pociąg do jego popełnienia jest wynikiem oczekiwania, że popełniony czyn pozwoli przestępcy przenieść się w świat, rzeczywistość, w której to sprawca nigdy nie był. Ta rzeczywistość jest dla niego na tyle korzystna, że nie waha się on wejść na drogę przestępczości. Przestępcy, którzy zostali uwiedzeni, żyją w przeświadczeniu, że można coś uzyskać za darmo bez zbędnego wysiłku. Są w stanie maksymalnie zwiększyć swoje korzyści, będąc jednocześnie nierozpoznawalnym, wolnym. W trakcie popełnienia czynu karalnego uwalniają się euforia oraz poczucie dominacji, a przedmioty, które przestępcy mogli uzyskać w wyniku złamania prawa, nabierają wręcz magicznej siły przyciągania¹³.

11 R. Studenski, *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004, s. 21.

12 R. Studenski, dz. cyt., s. 21-25.

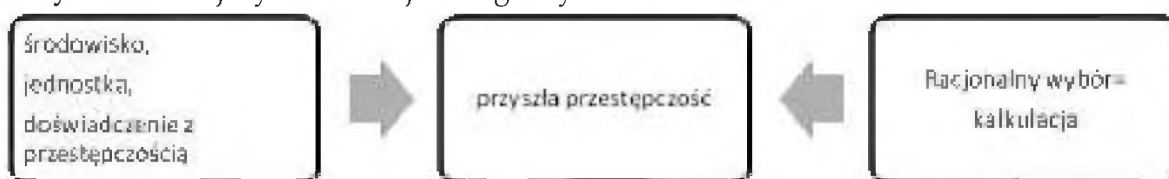
13 P. Piotrowski, dz. cyt., s. 129.

MODEL RACJONALNEGO WYBORU

Omawiając zagadnienie podejmowania decyzji przestępczych w kontekście kalkulacji zysków i strat, nie sposób nie wspomnieć o Modelu Racjonalnego Wyboru stworzonym przez Rossa Matsueda i jego współpracowników. Z modelu tego wynika, iż przyszłe popełnienie przestępstwa przez jednostkę jest wynikiem wpływu kilku czynników. Zanim osoba dokona przestępstwa, rodzi się w konkretnym środowisku, otoczeniu, w którym się wychowuje i zdobywa bogate doświadczenia, kształtując przy tym swój światopogląd. W tym modelu istotne są nie tylko środowisko, z którego pochodzi, czyli miejsce zamieszkania, sytuacja materialna, zaburzenia funkcjonowania rodziny, ale i wiek, wykształcenie czy rasa¹⁴.

Wykres 1. Okrojony Model Racjonalnego Wyboru.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Matsued R. L., *Rational choice research in criminology. Multilevel Framework*, [w:] R. Wittek, T. Snijders, V. Nee, *Handbook of Rational Choice Social Research*, New York 2010

Wizja przestępstwa kreowana w umyśle dewianta jest funkcją warunków środowiskowych oraz postrzegania ryzyka aresztowania *a priori*. Postrzeganie ryzyka aresztowania *a priori* jest udziałem każdego z nas, gdyż jednostki nieposiadające żadnego kontaktu ze środowiskiem przestępczym mają subiektywną ocenę tego prawdopodobieństwa. Ponowne wejście na drogę przestępczą wywołuje redefinicję owego postrzegania, która następuje pod wpływem własnych doświadczeń z przestępczością, w tym: liczby aresztowań, liczby przesłuchań, liczby dokonanych przestępstw, ale i nowych informacji uzyskanych od swoich przestępczych znajomych. Te informacje połączone z kalkulacją zysków i strat, dokonanego subiektywnego obliczenia prawdopodobieństwa szans powodzenia, aktualnego stanu finansowego, decydują o tym, czy dany przestępca ponownie złamie prawo czy nie¹⁵.

Obraz ryzyka kreowany w ludzkich umysłach jest zależny od kilku czynników, na które warto spojrzeć kompleksowo. Pierwszy czynnik to podmiot dokonujący przestępstwa. Drugi to właściwości zagrożenia, czyli kara więzienia. Ponadto, do pełnego rozumienia obrazu ryzyka konieczne jest uwzględnienie kosztów, które może ponieść przestępca w wyniku złamania prawa. Dodatkowo istotne są czynniki społeczne i kulturowe oraz czynniki sytuacyjne, w tym przypadku miejsce i okoliczności dokonania przestępstwa.

Warto również zaznaczyć, iż popełnienie przestępstwa związane jest z gotowością do podjęcia ryzyka, a co za tym idzie przestępca – musi mieć przekonanie, iż posiada wszelkie warunki do podjęcia ryzyka, jest na tyle inteligentny, sprytny i ma doskonale skonstruowany plan działania. Zakłada on również, że okoliczności, w których będzie działał, sprzyjają jego zachowaniom. Ponadto akceptuje on ryzyko, iż w sytuacji niepowodzenia naraża się na straty. Własne doświadczenia oraz wiedza pochodząca od znajomych przestępców pomagają mu w perfekcyjnym (w jego uznaniu) szacowaniu powodzenia działania¹⁶.

Model podejmowania decyzji przestępczej w oparciu o subiektywne kalkulacje dotyczące skutków działania otwiera nowe pola badawcze i możliwości testowania teorii racjonalnego wyboru. W szczególności możemy dokonać zmierzenia subiektywnych oczekiwań kosztów, zysków i zesta-

14 R. L. Matsued, D. A. Kreager, D. Huizing, *Detering Delinquents: rational choice model of Theft and violence*, "American Sociological Review" 2006, Vol. 71, p. 112.

15 R. L. Matsued, D. A. Kreager, D. Huizing, dz. cyt. p. 98-118.

16 R. Studenski, dz. cyt. s. 82-84.

wić to z racjonalnym modelem przyczyn i konsekwencji. Powrót do przestępczości może być równie ważny jak same koszty, które to należy odnieść do indywidualnej osoby przestępcy, do struktur i kultury, w jakich funkcjonuje.

PRZEGLĄD WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

W 2012 r. przeprowadzono badania nad racjonalnością motywów przestępstw w polskich zakładach karnych. Badana próba składała się ze 123 osadzonych, w tym 20 kobiet i 103 mężczyzn. Badania te oparte były głównie na teorii psychologicznej zmiany ukierunkowania Michaela J. Apter, która dotyczy struktur świadomego doświadczenia. Motywacja u M. J. Aptera jest kluczowym pojęciem, które dostarcza wewnętrznego kontekstu ludzkiej myśli, percepcji i działaniu. Istotne jest również skierowanie uwagi na charakterystykę doświadczalnego świata, którego struktura regularnie się zmienia. Osobowość w tym przypadku traktowana jest nie jako cechy, lecz stany, których podstawową własnością jest zmienność w czasie. Apter pisze, że „ludzie w różnym czasie chcą różnych, często przeciwstawnych rzeczy, co może dotyczyć nawet takiej samej sytuacji na przestrzeni czasu”¹⁷. Autor teorii rozpatruje subiektywne doświadczenia w kontekście czterech obszarów: cele – środki działania, reguły postępowania, transakcje oraz relacje¹⁸. Badania pozwoliły na wysunięcie wniosków: istnieje zależność pomiędzy przeszłością kryminalną osadzonych a ich racjonalnością; recydywistki i recydywiści penitencjarni kierują się głównie racjonalnymi pobudkami, zaś domeną skazanych po raz pierwszy i młodocianych przestępców jest ograniczona racjonalność; czynnikami ograniczającymi racjonalność są środki psychoaktywne i w przypadku młodocianych chęć imponowania rówieśnikom¹⁹.

Młodociani przestępcy posiadający racjonalną i ograniczoną racjonalnie motywację dokonywali przestępstw przeciwko mieniu oraz zdrowiu. Racjonalność ta odnosiła się głównie do chęci polepszenia statusu majątkowego, zaś ograniczona racjonalność związana była z potrzebą zaimponowania rówieśnikom, zabicia nudy, chęci zabawy oraz samą atrakcyjnością przestępstwa.

Ograniczona racjonalność i racjonalność motywów odnosiły się głównie do przestępstw przeciwko mieniu, przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu, a ograniczona racjonalność do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. W pierwszym przypadku racjonalność przejawia się poprzez subiektywnie dokonaną kalkulację zysków i strat.

Kobiety o racjonalnej motywacji popełniały przestępstwa przeciwko mieniu i wiarygodności dokumentów, zaś ograniczona racjonalność wynikała z niedostatecznej umiejętności panowania nad emocjami.

Okazało się również, że dany rodzaj racjonalności motywów przestępstw, współwystępuje z różnym typem struktury rodziny osadzonego. Ograniczona racjonalność motywów często pojawia się u osób, które pochodzą z niepełnej rodziny. Może to wynikać z destrukcyjnych wzorców wychowania oraz współwystępujących problemów, takich jak uzależnienie któregoś członka rodziny czy stosowanie przemocy.

Badani udzielali również odpowiedzi w kwestionariuszu dotyczącym umiejscowienia poczucia kontroli. Na ogół większość respondentów niezależnie od rodzaju racjonalności motywów przestępstw wykazała zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli – 41.86% badanych. Potwierdzają to dotychczas uzyskane dane wskazujące na tendencję do występowania zewnętrznego LOC u młodocianych przestępców.

Kolejną zmienną uwzględnioną w badaniach to płeć. Kobiety częściej niż mężczyźni wykazywały racjonalność motywów przestępstw. Motywacja mężczyzn była ograniczona przez szereg współwystępujących czynników. Do tych głównych okoliczności zalicza się przyjmowanie środków psychoaktywnych, chęć zabawy czy chęć zaimponowania innym.

17 M. J. Apter, *Motivational Style in Everyday Life: A Guide to reversal Theory*, Washington 2001, p. 5.

18 Tamże, p. 6.

19 A. Tajak, *Racjonalność motywów przestępstw*, Kraków 2013, 7186088723(1), s. 95.

Wykres 2. Rodzaj popełnionego przestępstwa a rodzaj racjonalności motywacji - ogółem

Źródło: A. Tajak, *Racjonalność motywów przestępstw*, Kraków 2013, s. 116.

Wyniki badań wskazują, iż racjonalna motywacja u przestępców bardzo często występuje u osób, które złamały przepisy prawa przeciwko mieniu. Wynika to prawdopodobnie z dokonanej kalkulacji zysków i strat. W przypadku przestępstw kierowanych ograniczoną racjonalnie motywacją na pierwsze miejsce wysunęły się przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu oraz przestępstwa przeciwko mieniu, a głównymi czynnikami ograniczającymi racjonalność były: wpływ środków psychoaktywnych; chęć zabawy; chęć zaimponowania towarzystwu; brak świadomości negatywnych konsekwencji działań.

Wśród zachowań irracjonalnych pojawiały się następujące typy przestępstw: przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu oraz przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Osoby te często nie potrafiły wytłumaczyć, dlaczego postąpiły w taki a nie inny sposób. Potwierdza to wykorzystaną w badaniach teorię *reversal* mówiącą o tym, że jednostki pod wpływem danej sytuacji postępują w taki sposób, w jaki nigdy nie postąpiłyby w innych okolicznościach²⁰.

PODSUMOWANIE

Problem racjonalności, podejmowania świadomych decyzji przestępczych jest w dużej mierze omijany w literaturze, jest niezbadany. Trudno jest wpłynąć w jakikolwiek sposób na świadomie obliczoną decyzję przestępczą. Dlatego tak istotnym jest zwrócenie uwagi na ten obszar przestępczości.

Potencjalnym polem pracy resocjalizacyjnej jest przestrzeń kształtowania moralności, a także praca nad umiejscowieniem poczucia kontroli, przez ukierunkowanie świadomości na to, iż możemy coś zrobić, że wiele zależy od nas i od naszych decyzji. Jednocześnie warto ukazywać konkretne konsekwencje łamania prawa i nieopłacalność takich działań. Umiejętności przedsiębiorcze, które wiążą się z dokonywaniem obliczeń przez młodego człowieka, warto wykorzystać i nadać im odpowiedni kierunek. Ukazywanie tych pozytywów budzi jakąś nadzieję w pracy z młodym człowiekiem.

Znajomość procesu podejmowania decyzji, sposobu dokonywania kalkulacji zysków i strat przez przestępców może stanowić początek do opracowania w pełni kompleksowych oddziaływań zarówno profilaktycznych, jak i resocjalizacyjnych. Ponadto otwiera szeroką dyskusję nad polityką karną.

²⁰ A. Tajak, dz. cyt. s. 146-149.

Jest to niezmiernie trudny i w niedostatecznym stopniu zbadany obszar, nad którym warto pracować w dobie wzrostu przestępczości gospodarczej na świecie.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Apter M. J., *Motivational Style in Everyday Life: A Guide to reversal Theory*, Washington 2001
- [2] Cooter R., Ulen T., *Ekonomiczna analiza prawa*, Warszawa 2009
- [3] Dworzecki J., Szymczyk J., *Kryminologia. Wybrane zagadnienia*, Gliwice 2010
- [4] Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 1994
- [5] Marszałek M., *Model przestępcy racjonalnego i efektywna polityka karna - okiem praktyka*, „Prokurator” 2011, nr 3(47)
- [6] Matsued R. L., *Rational choice research in criminology: Multilevel Framework*, [w:] Wittek R., Snijders T., Nee V., *Handbook of Rational Choice Social Research*, New York 2010
- [7] Matsued R. L., Kreager D. A., Huizing D., *Deterring Delinquents: rational choice model of Theft and violence*, „American Sociological Review” 2006, Vol. 71
- [8] Piotrowski P., *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców*, Warszawa 2011
- [9] Stanosz B., *O racjonalności przekonań*, „Bez Dogmatu” 2006, nr 40
- [10] Studenski R., *Ryzyko i ryzykowanie*, Katowice 2004
- [11] Tajak A., *Racjonalność motywów przestępstw*, Kraków 2013, nr 7186088723(1), www.apd.uj.edu.pl, 04.04.2016
- [12] Urban B., Stanik J. M., *Resocjalizacja*, T. 2, Warszawa 2007